

הרב מרדכי הלפרין

פינוי חללים בשבת

ראשי פרקים

א. חילול שבת, כבוד המת ופיקוח נפש	4. סיכום הלכתי
ב. מלחמת ההתשה	5. הפגיעה במורא
ג. מלחמת יום הכיפורים	ה. מלחמת ירושלים הנוראה
1. שמחת תורה - יום חמישי בשבת	1. רקע עובדתי
2. יום שישי - אסרו חג	2. סיכום הלכתי
3. שבת בראשית	3. פינוי חללים בזמן הסדרת אגף יציבה

הנושא הכאוב של פינוי חללים וזיהויים עולה לאחר כל מלחמה מלחמות ישראל. שונה הוא עם ישראל משאר העמים בדאגתו לכבוד חייליו שמסרו נפשם על קדושת השם בהגנת העם והארץ. המאמצים שהיחידות המיועדות לכך עושות - אין להם אח ורע בתולדות העמים. על מלאכה קדושה זו של זיהוי החללים והסיוע בפינויים, מופקדת בצה"ל הרבנות הצבאית, על יחידותיה המיוחדות, הפועלת על פי הוראות הפיקוד העליון ופקודות המטכ"ל המעוגנות בהלכה.¹

אחת הנקודות המעוררות שאלות הלכתיות מעשיות הינה שאלת פינוי החללים בשבת. מתי יש איסור בדבר, ומתי קיים היתר או אפילו מצווה וחובה בפרקים הבאים אנסה לסקור שאלה זו מבחינה הלכתית, לאור ניסיון והערכות מצב שהצטברו במלחמת ההתשה בסיני (בעיקר בשנת תש"ל), במלחמת יום הכיפורים (בשנת תשל"ד) ובמלחמת שלום הגליל (בשנת תשמ"ב).²

א. חילול שבת, כבוד המת ופיקוח נפש

בברייתא (שבת קנא, ב) אומר רבן שמעון בן גמליאל: "תינוק בן יומו חי - מחללין עליו את השבת; דוד מלך ישראל מת - אין מחללין עליו את השבת."³ בסנהדרין לה, ב,

1. הוראות הפיקוד העליון (הפ"ע) 2.0201 - המטה המקצועי במטה הכללי. סעיף 13 - רב צבאי ראשי, סעיפי משנה (ז), (ח) ו-י; מובא גם בלקט "מקורות והוראות בנושא דת" הוצאת המטה הכללי. הרבנות הצבאית הראשית, טבת תשכ"ח (דצמבר 1964) בעמ' 3 [בלמ"ס]. פקודת מטכ"ל 0105 38 - חללים ומתים בשעת חירום - נוהל, בעיקר סעיפים 7-10; מובא גם בלקט "מקורות והוראות בנושא דת" הוצאת המטה הכללי. הרבנות הצבאית הראשית, תשנ"ו (1996) עמ' 116-119 (מוגבל). על הרבנות הצבאית בכלל ראה: צה"ל בחילו - אנציקלופדיה לצבא וביטחון, כרך 16, עמ' 83-129.
2. מאמר זה נכתב בשנת תשמ"ג בעקבות מלחמת שלום הגליל. המלחמה החדשה שאותה מנהלת הרשות הפלסטינאית ברחבי ארץ ישראל מאז תחילת שנת תשס"א, יוצרת שאלות הלכתיות חדשות גם בתחום פינוי החללים בשבת. יתכן שמאמר זה יכול לשמש בסיס עובדתי לדיון הלכתי ועכשווי בשאלות אלו. כותב שורות אלו שימש כרב צבאי בתקופת המלחמות שנמנו כאן. במאמר זה כלולות עדויות המתפרסמות כאן לראשונה על עובדות בהן היה מעורב, או להן היה עד, כותב הטורים, לפיכך נבחרה בו לשון מדבר.
3. וכן הוא בתוספתא שבת יח, יא, בראשית-רבה לד, יב, קהלת-רבה ה, ה, וע"ע שבת לב, ב. "שלח שלמה לבי מדרשא: אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה?" וכו'.

מבואר שגם הטיפול בקבורתו של **מת מצוה** אינו דוחה שבת. הדברים הובאו להלכה בשאלות דרב אחאי גאון (פרי בראשית שאילתא א), בספר האשכול (מהדו' אורבך הל' טומאת כהנים עמ' 174), בר"ן על הרי"ף (ביצה ו, א), בטור (או"ח סי' שיא), בשו"ת הריב"ש (סי' תפז) ובשו"ע (או"ח תקכו, ג).

במשנה-ברורה (תקכו, יז) הוסיף: "אדרבא, **כבוד המת** הוא **שלא יתחלל שבת** ויום הכיפורים דחמירי על ידו".⁴ כלומר, אין זו רק הלכה בהלכות שבת האוסרת חילול שבת לצורך המת, אלא זו גם הלכה השייכת להלכות **כבוד המת**, המחייבת מניעה של חילול שבת עבורו אפילו באיסורים קלים, אשר אילולא נימוק זה יתכן והיו ניתנים לדחיה.

כאשר קיים מצב של פיקוח נפש, אזי בטלים כל האיסורים (פרט לשלושת החמורים - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים).⁵ לכן מותר לפנות חללים בשבת גם ע"י הזדקקות למלאכה דאורייתא, אם מצב של פיקוח נפש מחייב זאת. דוגמא לדבר:

א. כאשר המת מסכן חיי אדם עקב היותו גורם העברה והדבקה של מחוללי מגיפה קטלנית,⁶ ברור שמותר לפנותו ולהרחיקו גם בשבת.

ב. כאשר במהלך מלחמה, בה כל תוספת של רק"מ [רכב קרבי משוריין] יש לה משמעות, אם תיקונו של הרכב הפגוע והחזרתו לכשירות מתעכב בגלל החללים הנמצאים בו ברור שמותר וחובה לפנותם גם בשבת.⁷

אולם כאשר אין פיקוח נפש המחייב פינוי החלל, עומדת בתוקפה ההלכה: "**ידוד מלך ישראל מת - אין מחללין עליו את השבת**". אמנם קיימים מצבים גבוליים המתחדשים בכל יום בעיתות מלחמה, בהם ניתן להסתפק אם נכללים הם בגדרי פיקוח נפש אם לאו. שאלות אלו העסיקו את אנשי ההלכה ברבנות הצבאית לדורותיה, וכפי שיתואר בפרקים דלהלן.

ב. מלחמת ההתשה

בשנים תשכ"ט-תש"ל ניהלו המצרים מלחמת התשה עם חיילי צה"ל באזור תעלת סואץ. על גדות תעלת סואץ, לאורך 160 הקילומטרים, בהם ניצב צה"ל מול הצבא המצרי, הוקמו אז 26 מעוזים. המעוזים היו מתחמים מחלקתיים עד פלוגתיים מבוצרים וממוגנים ב"שכבת פיצוץ", ותפקידם היה להעניק לחיילי הקו מחסה מפני פגיעת פגזי התותחים והמרגמות של המצרים, ובכך לאפשר לכוחות מעטים יחסית להחזיק את הקו. המצרים המטירו על המעוזים עשרות אלפי פגזים ופצצות, וגרמו למאות חיילים הרוגים. הפגזות ונפגעים היו מנת חלקם היומית של חיילי המעוזים, והתעוררה שאלת הפינוי בשבת.

על פי פקודות הצבא ומסורת הקרב של צה"ל, הפינוי מהמעוזים נעשה **באחריות מפקד המעוז**. מפקדים פנו בשאלת פינוי החללים בשבת אל האלוף הרב שלמה גורן, הרב הצבאי הראשי דאז.⁸ במכתב תשובה⁹ כתב הרב גורן:

4. וכ"כ בתוס' ב"ק ריש פא, א. טעם זה קרוב לטעם המוזכר ברמב"ן בתורת-האדם (דף פ), הובא בר"ן ביצה ג, א ד"ה אמר, בבית-יוסף או"ח סי' תקכו מחודש ג ד"ה כתב הר"ן, ובמגן-אברהם תקכו, וכן שיא, יג. וע"ע בשו"ת חתם-סופר או"ח סי' סא וח"ו (ליקוטים) סי' ד.
5. מכילתא דרי' ישמעאל, ריש פרי' כי-תשא; משנה יומא ח, ו; רמב"ם שבת ב, א; שו"ע או"ח שכח, ב. אשר לשלוש העבירות - ע"י יומא פב, ב; פסחים כה, א-ב; סנהדרין עד, א.
6. ראה גם אור-ישראל לרי"ל מסלנט (במהדו' ב"ב תשל"ט עמ' עב-עג); שו"ת שרידי-אש ח"ד עמ' רפט.
7. ראה על כך בספרו של הרב אברהם מ' אבידן (זמל), דרכי-חסד י, ב.

פינוי חללינו הי"ד בשבת

על אף ההלכה התלמודית וההיסטורית הברורה שאין לחלל שבת בפינוי חללים, כפי שמבואר בסוגיות התלמוד ובשלחן ערוך, וכן משמע מספר החיטיונאים⁸ ב' פייב במלחמת יהודה נגד גורגיאש: "ויהי כי קרב יום השבת ויתקדשו כמשפט לעשות שבת. ויהי ממחרת השבת ויבואו אל יהודה ויאמרו לו: נלכה נא ונאסוף את החללים לקבור אותם אל אבותם." ומשמע שנמנעו מלעשות כן ביום השבת אף שנפלו לפני השבת.

מאחר ובתנאי הלחימה הקיימים כיום¹¹ בקו התעלה ובמוצבי הבקעה, השארת החלל שלנו במקום נפילתו בקו למשך יום שלם עלולה לפגוע קשות בכושר הלחימה של החיילים ובמוראל שלהם. ראייה לכך יש להביא מהמבואר בילקוט שמעוני שמות רמז רכז על הפסוק "כי קרוב הוא" "ד"א, כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם." משמע שהשארת לוחמים הרוגים בשדות הקרב גורמת להורדת מורל הלוחמים עד כדי כך שבגלל זה הקב"ה לא הוביל את ישראל דרך ארץ פלישתים, שמא יראו את בני אפרים הרוגים ויחזרו למצרים. לכן בהתחשב ברגישות הנפשית המיוחדת שיש לנו כלפי בנינו הנופלים, וכיון שפינוי בידים שלא ברכב מהווה סכנה למפנים העלולים להפגע מאש האויב תוך כדי ההליכה ברגל, **אנו מתירים** (הלוואי שלא נזדקק לכך) לפנות החללים ברכב בשבת למקום הקרוב ביותר לשמירת חללים, ואין להסיעם משם למתקן החללים המיוחד בשבת.

היתר זה כוחו יפה כאשר החלל נפל בליל שבת או בשעות הבוקר של שבת, שאם לא יפונה בשבת יצטרך לשהות במקום זמן רב. אבל כאשר נפל בשבת אחה"צ, יש להמתין מלפנותו עד מוצאי שבת. במקרה זה יש לכסות החלל בשמיכה ולהציב עליו שמירה בהתאם להלכה ולמנהג, בתנאי שלא נשקפת סכנה של הפגעות ע"י האויב לשומרים.¹²

היתר זה ניתן במצב מסויים מאד, כאשר שהיית החלל בשבת במחיצת חבריו הלוחמים פוגעת קשה בהרגשתם ובכושר לחימתם. אך כאשר החלל נשאר בשדה שלא בקרב חבריו, אז, בזמן מלחמת ההתשה, טרם הובהר היתר לפינויו בשבת. לעומת זאת, עלה נושא זה לדיון הלכתי מעשי תוך כדי מלחמת יום הכיפורים.

ג. מלחמת יום הכיפורים

מלחמה זו התנהלה בשתי גזרות - החזית הסורית ברמת הגולן, והחזית המצרית בסיני. החל מערב ההבקעה וצליחת התעלה פעלתי מתוך המפקדה העיקרית של אוגדת שרון בסיני, כשתחת פיקודי הישיר מחלקת סריקת חללים מאולתרת (שהפכה להיות תקנית אחרי הפקת לקחי המלחמה).

8. על דעתו של הרש"י אוירבך אודות מעמדו ההלכתי של הרב הצבאי הראשי דאז כ"מרא דאתרא", ראה אסיא נז-נח (טו, א-ב) כסלו תשנ"ז, עמ' 38-40.
9. ראה משיב-מלחמה (הוצ' האידרא רבה, ירושלים, תשד"מ), כרך ב ט, קיז עמ' ריז-רכ. התשובה דלהלן לקוחה משם, בשינויים מהמקור, בהעתק שהגיע אלי בזמנו (ה' בטבת תש"ל).
10. על המהימנות ההלכתית של ספרי החשמונאים - ראה להלן הע' 29.
11. טבת תש"ל (חורף 1970).
12. המשך המכתב דן בשאלת החזרה של המפנים בשבת.

לרשות המחלקה עמדו כלי רכב שונים, וסגל המחלקה מנה קצינים ולוחמים, נהגים וחייילים נוספים ככוחות עזר. תפקיד המחלקה היה פינוי חללים **מאזורי לחימה**, לעיתים תוך כדי הסתכנות, במצבים בהם הפינוי הוגדר כחשוב להמשך הלחימה. המחלקה לא שיחררה את מפקדי היחידות הלוחמות מאחריות הפינוי, אלא באה לסייע כאשר היחידות הלוחמות לא הצליחו למלא את משימת הפינוי שבאחריותן.¹³

להלן תיאור עובדתי של אירועי שלושה ימים בהם נטלתי חלק ישיר: שמחת תורה (יום חמישי בשבת), אסרו חג (יום שישי) ושבת בראשית.

1. שמחת תורה - יום חמישי בשבת

מלחמת יום הכיפורים פרצה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. כעשרה ימים אחר כך, בימים האחרונים של חול המועד סוכות, התנהלה מתקפת הנגד הגדולה של צה"ל. במרחב האוגדה של אריק שרון, נתפס ראש גשר בגדה המערבית של תעלת סואץ, וכוחות צה"ל החלו בכיבוש שטחים נרחבים ממערב לתעלה בין הערים איסמעליה וסואץ, תוך כדי השמדתם של סוללות טילי הנ"מ באזור.

שמחת תורה - שמיני עצרת - חל אותה שנה ביום חמישי, חג בו שהיתי יחד עם מחלקת הסריקה ליד צומת טסה, במחנה המפקדה העיקרית של אוגדת שרון. אחרי ההקפות בשחרית - לפני תפילת מוסף - פנה אלי רמ"ט האוגדה, דיווח על המצב במעוז "דוור סואר" ("מצמד") הצפוני בו שוהים חיילי צה"ל, ודרש למצוא פתרון מהיר לבעיה. במעוז שנכבש על ידי המצרים בתחילת המלחמה ושוחרר זה לא מכבר על ידי צה"ל, נמצאים, לדבריו, כמה **עשרות** חללים הדורשים פינוי מיידי עקב ריח קשה ופגיעה רגשית בלוחמי המעוז הנוכחיים.

הבעתי דעתי להיתר עקב שתי סיבות עיקריות:

- א. האיסורים הכרוכים בנסיעה לפינוי בחג הם איסורים מדברנן.
- ב. הפגיעה במוראל הלוחמים והשפעתה על כושר לחימתם בהמשך המלחמה.¹⁴

באשר לסיבה הראשונה - אמנם שני איסורים יש בהם איסור תורה לדעת חלק מהפוסקים: האחד הוא איסור מוליד אש ביו"ט לדעת ה"ט"ז (הובא בביאור-הלכה ריש סי' תקב) הקיים בהפעלת רכב ובנהיגה בו. אולם הכרעת הפוסקים היא שלא כט"ז.¹⁵ והשני - איסור תחומין של י"ב מיל לשיטת הירושלמי כפי שפסק הרמב"ם (הל' שבת כז, א-ב), כאשר המרחק מהמפקדה בטסה עד לאזור גשרי התעלה ב"מצמד" הוא כ-30 ק"מ, ולכל הדעות זהו יותר מ"י"ב מיל.

אך לענין התחומין יש לצרף להקל כמה שיטות:

1. שיטות הפוסקים החולקים על הרמב"ם וסוברים (שלא כירושלמי) שגם תחומין למעלה מ"י"ב מיל הם מדברנן. ראה תוס' חגיגה יז, ב ד"ה דכתיב, שהבבלי חולק על הירושלמי בזה. הביאו להלכה בביאור-הגר"א תד, א. וראה משנ"ב תד, ז ושצ, א.

13. ברמת הגולן פעלה מחלקה דומה תחת פיקודו של הרב יהושע בן-מאיר. רוב השאלות שהתעוררו שם דומות עקרונית לשאלות שהתעוררו באזור תעלת סואץ, וכן הפתרונות ההלכתיים. ראה למשל משי"כ הרב ישראל אריאל, הרב הפיקודי במלחמת יום הכיפורים, במאמרו "על במותיך חללי" (בחוב' ללמד את בני יהודה קשת חוב' ג, ירושלים תשל"ה, פרק א).

14. ראה פרק ב לעיל ופרק ג/5 להלן.

15. כך הורה לי הלכה למעשה הרש"י אורבך בשנת תשל"ד. כן הביא גם הרב אבידן בספרו דרכי-חסד פרק עשירי, הערה 7, בשם הרי"ש אלישיב. ועיין שמירת שבת כהלכתה (תשל"ט) פרק יג הערה ח.

2. שיטת הרמב"ם בתשובה [שו"ת הרמב"ם מהדורת בלאו כרך ב. סימנים י"ח. (שט), שי. מהדורת פרימן סימנים סז, (סח). סט] שאין תחומין דאורייתא אלא ברשות הרבים דאורייתא, וכמו שכתב ה"ר אביגדר נבנצל באסיה מב-מג (יא-ב-ג) עמ' 48. אסיה נז-נח (טו, א-ב) עמ' 46-45, כי -

להמבואר בתשובת הרמב"ם אין תחומין דאורייתא אלא ברשות הרבים דאורייתא (והמשנה-ברורה¹⁶ שלא הבין כן ברמב"ם, הוא לפי שלא ראה דבריו בתשובתו). ואם כן, להסוברים דבפחות מששים ריבוא ליכא רשות הרבים דאורייתא,¹⁷ אין באזור נוה-צוף¹⁸ תחומין דאורייתא ואף דהרמב"ם גופי לא מצריך ששים ריבוא,¹⁹ צ"ע אם תרי קולי אלו הן סתרי אהדדי בספר הצבא-כהלכה (מאת הרב יצחק קופמן) כתב הר"א נבנצל (עמ' תכג הע' 4). שגם הרש"י אורבך וגם הר"יז גוסטמן הסכימו לדבריו.

3. שיטות הראשונים, שביו"ט לכולי עלמא תחומין לאו דאורייתא. ראה מנחת-חינוך מצוה רצח ס"ק ב; שדי-חמד מערכת התיו כלל ס ד"ה ונסתפק מרן. שו"ת היכל-יצחק או"ח סי' מח סע' ה.

4. שיטות הפוסקים, שאין תחומין למעלה מעשרה. הנסיעה בני"נ גבוהה היא למעלה מי' טפחים מהאדמה. ראה שו"ע או"ח סי' תד, משנ"ב ס"ק ז, ובאה"ל ד"ה והואיל.

חוות דעת זו התקבלה, ובברכת סגן הרב הצבאי הראשי, הרב גד נבון (לימים הרבצ"ר), שהיה במקום, יצאנו לדרך והגענו למעוז המדובר. שם, לאחר המתנה מאולצת עקב הפגזה ישירה של המקום בידי המצרים, התברר שאין שום חלל בשיטח המעוז. הדיווח על החללים נבע מרגישות יתר וריח פגר של בעל חיים (כנראה כלב) שנפגע ונשאר מספר ימים באחת החפירות שבמעוז.

ברור שעובדה כזו איננה מבטלת רטרואקטיבית את ההיתר לחלל את השבת, היתר שניתן בהתאם לידיעות שהיו טרם יציאה. שכן גם אם בדיעבד התברר שהגדרת המצב כפיקוח נפש הינה טעות, הפעילות איננה הופכת להיות עבירה למפרע, אלא נשארת מצוה גמורה, "ויש לו שכר טוב מאת ה' ית' עבור מחשבתו הטובה",²⁰ מאחר והיא בוצעה בהתאם לנתונים שהיו בזמן ביצועה. למחרת בבוקר - יום ו' - חזרנו למפקדה בצומת טסה.

2. יום שישי - אסרו חג

עם שובנו לטסה נמסר לנו על מספר חללים לא מפורטים ב"חצר של מצמד" (כינוי לרחבה מוקפת הסוללות באזור גשרי הצליחה), בה שהינו בשמוות תורה. באותם הימים של תחילת המלחמה, טרם הוקצו מכשירי קשר למחלקה שלנו, ולכן לא היתה דרך

16. תד, א בביאור-הלכה ד"ה והואיל

17. שו"ע או"ח סי' שמה סוף סעיף ז בשם י"א, וראה משנה-ברורה שם ס"ק כד.

18. ולענייננו: אזור מערב סיני.

19. ה"ל שבת יד, א, וכן משמע מתשובתו שם. ראה גם ביה"ל שמה, ז ד"ה וי"א שכל.

20. שו"ע או"ח שכת, טו; משנה ברורה שם ס"ק מב; שמירת שבת כהלכתה, כרך א (תשל"ט) לב, ז, ובהע' יט שם בשם הגרשז"א. וראה ביתר פירוט במאמרי, "קיום אחדים לדרכו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהלכות רפואה ופיקוח נפש", אסיה נז-נח, עמ' 61-17, שער א, פרקים א-ב, עמ' 21-18. למעשה ב"אירוע" הנדון, נסיעתנו - קרוב לודאי - אף הצילה חיי אדם זמן קצר אחר כך, כאשר בשטח החצר ב"מצמד" נקלענו להתקפת מסוקי אויב (מאויישים בלוחמי קומנדו), ובאותה שעה הרכב היחידי שניתן היה לפנות בו פצוץ קשה היה רכב המחלקה שלנו. כמובן, פינינו במהירות את הפצוע לתאג"ד ב"לקקן".

להודיע למחלקה בעת היותה סמוך ל"מצמד" על הצורך בפינוי חללים ממקום קרוב כל כך למקום שהייתה. לכן נתקבל הדיווח רק עם שובה כ-30 ק"מ אחורה (לאחר הפקת לקחים, תוך כדי המשך המלחמה, צוידו רכבי המחלקה במכשירי קשר איכותיים).

נשלחה חוליה בליווי גייפ מפלוגת סיור כדי לבצע את הפינוי מ"מצמד". בשעות אחר הצהריים התברר שהחוליה לא הגיעה ליעדה בשל סירוב של חיילי הסיור להמשיך ולהוביל את החוליה ל"מצמד", מחמת הפגזות שניתכו לסירוגין על האיזור. לעובדה זו היו השלכות על השיקולים ההלכתיים למחרת, בשבת בבוקר, כפי שנראה להלן.

3. שבת בראשית

למחרת, בשבת בראשית, שהה במפקדת האוגדה בטסה הרב הראשי לישראל - הרב שלמה גורן, מי שהיה עד תשל"א הרב הצבאי הראשי. באופן טבעי הופנו אליו השאלות ההלכתיות הכבדות. בבוקר מסר לנו רמ"ט האוגדה הודעה מבוהלת על מספר גדול של חללים בציר "טרטור" וב"חצר של מצמד", וביקש שנשלח צוותים לפינויים המידי.

משמעות הדברים (אם ההודעה אכן אמינה) שחיילי צה"ל הנעים לכיוון הגשרים דרך ציר "טרטור" רואים בדרכם את חבריהם החללים מוטלים בצד הדרך, והכוחות החוצים את התעלה, דרך "החצר של מצמד", רואים את חבריהם החללים מסודרים בשורה ארוכה על השיפוע המערבי של סוללת המגן המזרחית במתחם.

בשלב זה התייחס הרב הראשי בחוסר אמון להודעה, עקב הנסיון עם ההודעה הבלתי אמינה של הרמ"ט בשמחת תורה, ועקב התייחסות הסיור ביום שישי שמנע בדיקה ופינוי בהיתר,²¹ בעוד שעכשיו מדובר בשבת החמורה יותר משמיני עצרת.

כשעתיים אחר כך גברה ההתרגשות בחמ"ל האוגדה בטסה, עקב דיווחים חוזרים מ"מצמד". רמ"ט האוגדה שלח פתק אישי לרב הראשי, ובו תיאור קצר ומזעזע של המצב בשטח. הרב הראשי שקל שוב את הנושא, וביקש לשמוע את חוות דעתו. בשלב זה הערכתי שאכן קיים עכשיו מצב קשה בציר "טרטור" ובמתחם "מצמד", כאשר המלחמה בעיצומה וכוחות לוחמים חולפים על פני החללים המוטלים, ללא פינוי, בצידי הדרך. לכן הערכתי שיש במצב כזה פיקוח נפש.²² על הגדרה מפורטת יותר לקביעת מצב המתיר פינוי חללים בשבת מדין פיקוח נפש העיד הר"א אבידן בשם הרש"ז אורבך: כל שענין פינוי החללים מעורר בהלה גם בימות החול, וממהרים לפנותם למנוע מורך לב - מותר לפנותם בשבת. שמידת הבהלה מורה על הדחיפות והחשיבות שיש לפינוי.²³

21. ראה מה שהובא בשם הרש"ז אורבך באסיא נז-נח (טו,א-ב) כסלו תשנ"ז עמ' 38-40, לגבי איסור הרבצ"ר לחלל שבת במלחמת ההתשה לצורך פעולות מיגון, שניתן היה לבצען בהיתר לפני כניסת השבת, ועקב רשלנות או חוסר תשומת לב מפקדים הן לא בוצעו.

22. מו"ר הר"א נבנצל ציין בקשר לכך את השפעת מראה גופת עשהאל על לוחמי דוד - "ויהי כל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת - ויעמוד" (שמו"ב ב,כג). וכעין זה שם כ"ב. ראה עוד דרכי-חסד י,ב, ובהע' 2 שם; ספר הצבא-כהלכה פרק כ, פינוי חללים תוך הסתכנות ובשבת, עמ' קצד-קצט. הרב אברהם מ' אבידן הרחיב את ההיתר בספרו שבת ומועד בצה"ל, ראש עמ' יז. וראה עוד להלן ג/5. לאחר המלחמה הצגתי את סיפור המעשה בפני הרש"ז אורבך והר"ז גוסטמן, ומשניהם שמעתי הלכה למעשה להתיר את הנסיעה בשבת במצבים כאלו.

23. דרכי-חסד שם. סברה מעין זו שמעתי מפי הרב פרופ' אברהם סופר אברהם בשם הרש"ז, לגבי ניתוח בשבת "כאשר נמצא לפינוי חולה שיש בו סכנה, והחולה או הרופא מרגיש בהול להקדים את הניתוח - יש לבצע את

גם ה"ר יהושע בן-מאיר שמע באותם ימים מהרש"י אורבך פסק הלכה חד משמע בדון, וכך הביא משמו (במכתבו אלי): "אין ספק שפינוי התאגיד [הכוונה לפינוי מחללים של בונקר תאגיד ב"אל-על" כדי לאפשר פרוסת התאגיד בתוך הבונקר ולא להישאר חשופים מעליו] והטנקים [שיש בתוכם חללים שמונעים את הטיפול בטנקים להחזירים לכשירות] הוא פיקוח נפש. אך גם הפגיעה הנוראלית בחיילים, שרואים שאם הם יפלו חללים הם ישכבו בצד ואף אחד לא יטפל בהם. הוא גורם חשבו ברוח הלחימה, ולכן מהווה פיקוח נפש." החידוש במכתב זה הוא, שלא רק חילול יצבת הותר לצורך פינוי החללים הללו, אלא אפילו להיכנס למקום סכנה לצורך הפינוי.

לאחר שיקול ובדיקה נוספת החליט הרב הראשי להתיר את הנסיעה בשבת לפינוי החללים מציר "טרטור" ומ"מצמד".

כדי למעט באיסורים, הפעלתי²⁴ את כפתור סגירת המעגל החשמלי המרכזי ברכב גם ב"שנים שעשאוה" וגם בשינוי, ואת ההתנעה בצעתי בשינוי - ע"פ הרמ"א שכתב, ומשנה-ברורה ס"ק לה. במהלך הנסיעה השתדלתי לבצע רק את הפעולות החיוניות לנהיגה בטוחה, ולהמנע מהרגלי נהיגה לא חיוניים הכרוכים בפעילות איסור.

בשטח התברר שאכן המצב היה קשה, והיה צורך לפנות מעל סף חללים מ"החצר של מצמד", ומספר קטן יותר אך משמעותי מציר "טרטור". ציר "טרטור" היה אחד מנתיבי הגישה העיקריים לגשרי התעלה, וכיבושו על ידי צה"ל הושלם לאחר קרבות קשים בשלב מאוחר יחסית. עצם הפינוי בשבת העמיד אותנו בפני קושי מיוחד. נושא זיהוי החללים איננו נחשב לכאורה לפיקוח נפש.²⁵ היה איפוא צורך להמנע מחילול שבת לצורכי זיהוי, תוך כדי מאמץ מירבי למנוע איבוד פרטי זיהוי חיוניים במהלך הפינוי. כדי למנוע איבוד נתוני זיהוי שיכול להגיע עד כדי חשש עגינות, חולקה מלאכת השינון והזכירה של הפרטים המזהים (כולל מספרי רק"מ) ושיוכם לגופות החללים, בק הקצינים והחיילים של צוותי הפינוי. הפרטים הללו הועלו בצורה מקצועית על הכתב זמן קצר לאחר צאת השבת.

4. סיכום הלכתי

בעוד שבמלחמת ההתשה הוברר ההיתר לפנות בשבת חלל מקרב חבריו הלוחמים הקבועים במעוז, ועל פי היתר זה נהגו מפקדי המעוזים בתעלה, במלחמת יום הכיפורים הוברר ההיתר לפנות חללים בשבת משטחים קדמיים דרכם עוברים לוחמים לשטחי

הניתוח בהקדם גם בשבת, ואפילו אם לדעת הרופאים אין חשש להגדלת הסכנה לחיי החולה עקב ההמתנה" (ראה מאמרי הנ"ל בהע' 20, עמ' 27).

24. את הנהיגה ברכב קבלתי על עצמי (ראה שו"ע או"ח שכתב ומשני"ב ס"ק לד-לה) הדבר עורר דיון קצר עם הרב הראשי שהעדיף מתחילה שהנהיגה תבוצע על ידי אחרים אך לאחר שהבהרתי שאם כך, אסור לי להצטרף לנסיעה בה נוהג יהודי אחר, הסכים לכך, ונתן את ברכתו לנסיעה.

25. "עולי" זה ירד ממני במוצאי השבת, עת היינו בנסיעה מאיזור הפגזה, ועם צאת הכוכבים ואמירת ברוך המבדיל בין קודש לחול, הרגשתי תוך כדי המשך הנסיעה הבדל חד וממשי בין הנהיגה בשבת לבין הנהיגה בחול - במוצאי השבת. ברוך המבדיל!

26. אך ראה דרכי-חסד י, ה-ח, ובהערות שם, וכן להלן פרק ז. מאוחר יותר - כך למדתי ממכתבו של הר"י בן-מאיר אלי - הסתפק הרשו"א בשאלה זו, משתי סיבות עיקריות: בעיית נעדרים שעלו להטריד לאורך זמן, והחשש לפגיעה במוטיבציה של חייל החרד שלא יזוהה, אשתו תהיה עגונה וכדו'. אמנם לא הורה בכך הלכה למעשה, אך הזכיר את דין "השואל הרי זה שופך דמים". מאוחר יותר, בשנת תשל"ח, כתב הרא"מ אביון בשם הרשו"א (דרכי-חסד, שם הע' 6) שכדי למנוע עיגון, "במצב של מלחמה כוללת יש להקל באיסור דרבנן".

הערכות, הסמוכים יחסית לאזור הלחימה.²⁷ הבדל עובדתי נוסף היה בכך ש**רבנים צבאיים** בצעו או השתתפו בעצמם בפינוי חללים בשבת, במקומות שונים במלחמת יום הכיפורים. בחלק מן המקרים ביצע הפינוי כלל סיכון מסויים לחיי המפנים עקב הכניסה לשטחי חזית מוכי ארטילריה או התקפות אוויר,²⁸ ואף היתקלויות עם חיילי קומנדו של האויב.

מצד שני התברר, שמידע הקשור בנושא חללים לא תמיד מעוגן במציאות, ויש להבחין בין דיווח אמין ומדויק לבין ידיעות לא בדוקות המשולבות בפניקה לא מבוקרת של גורמים שונים, פניקה העלולה לסכן חיי אדם באופן ממשי בלא צורך אמיתי. משום כך בשום פנים אין לסכן חיי אדם לצורכי פינוי חללים, אלא אם מתמלאים שני תנאים:

א. יש חשיבות ישירה של הפינוי המידי להמשך המאמץ המלחמתי;
ב. היציאה לפינוי מתבססת על דיווח אמין של מפקד בעל קור רוח, ללא השפעות רגשיות מובנות.

גם לגבי פינוי הכרוך בחילול שבת יש צורך במילוי שני התנאים ההכרחיים הללו, כדי שיוכל להינתן היתר לכך.

בשתי המלחמות - מלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים - קיום ההיתר נבע מהמשך המלחמה וממצב פיקוח הנפש הכרוך במניעת הפינוי. החידוש בפסיקה לא היה חידוש הלכתי, אלא בהערכת המציאות, ובקבלת ההנחה שפגיעה במוראל לוחמים עקב אי פינוי של חבריהם החללים פוגעת בכושרם המבצעי, ומסכנת עקב כך חיי אדם. ההיתר נבע ישירות מהנחה זו.

5. הפגיעה במוראל

נושא הפגיעה במוראל שעלה כמה פעמים בדיון זה על שנעשה בימי מלחמת יום הכיפורים, מצריך דיון נוסף. המשמעות מספר חשמונאים ב' (פי"ב), שאין לפנות חללי מלחמה בשבת, אותה הביא הרב גורן (לעיל פרק ב), גם אם תוסכם מהימנותו של הספר,²⁹ איננה סותרת את האמור למעלה, והיא ניתנת לביאור בשלושה אופנים:

27. שם מתארגנים הכוחות להתקפה ולהסתערות. להבדיל מ"שטח כינוס", שהינו מקום התארגנות לוגיסטי עורפי של הכוחות לפני היציאה ל"שטח הערכות".

28. הדים למצבים אלו ניתן למצוא בספר "ראש גשר" של אורי דן (תל-אביב 1975) בעמ' 190-192.

29. שאלת מהימנותם ההלכתית של ספרי המקבים (= החשמונאים; על שמות הספרים ראה אברהם כהנא, הספרים החיצוניים, כרך ב, עמ' פ-פב) מחייבת התייחסות קצרה. ממו"ר ה"ר אביגדר נבנצל שמעתי שאין לסמוך על ספר מקבים (חשמונאים) א בענייני הלכה. הספר נכתב במקורו בעברית, אך המקור העברי אבד. מחברו לא היה ת"ח, בלשון המעטה, ויש בו דברים הנוגדים בעליל את ההלכה המקובלת בידינו. לדוגמא: באותו ספר (סוף פרק ג) מסופר על יהודה "ויעבר קול במחנה לאמר: מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, או ארש אישה ולא לקחה, או נטע כרם ולא חיללו, או איש אשר ירך לבבו - ילך וישוב לביתו - ככתוב בספר תורת ה'." אך במשנה (סוטה ח"א) מבואר שדין החוזרים מערכי המלחמה חל רק במלחמת רשות ולא במלחמת מצוה, אשר בה "יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה". מלחמת יהודה היתה כמובן מלחמת מצוה.

ספר מקבים (חשמונאים) ב נכתב במקור בשפה היוונית, כקיצור מספר גדול בן חמישה חלקים. הספר הגדול נכתב על ידי יסון איש קוריני (קירינאיקה שבצפון אפריקה), כמצויין באותו ספר בסוף פרק ב. מתוך כתיבתו נראה כי יסון היה יהודי מאמין וירא שמים ובעל השכלה יוונית רחבה. את השכלתו הוא ניצל כדי לכתוב חיבור על עלילותיו של יהודה המקבי, כבסיס היסטורי-מוסרי של ימי החנוכה ושל יום ניקנור. הוא הדגיש בכתיבתו הספרותית את גמול ה' לרעים ולטובים (אברהם כהנא שם, עמ' פה-צב), אך כלל בה גם גוזמאות ומעשיות, המקובלות בז'אנר הכתיבה היוונית. לדעת כהנא (שם עמ' פה) "הוא היה כמעט בן התקופה של

- א. שם מדובר אחרי גמר המלחמה (הקרב הבא המתואר י"כ היה בשנה שאחרי כך שמונת הפינוי בשבת איננה מסכנת את המישך הלחימה
- ב. שם מדובר בחללים בשדה, במיקום בו לא עוברים לוחמים בשבת אחרי סיום הקרב, ולכן אין פגיעה מוראלית בלוחמים, וניתן היה לדחות את הפינוי לעת ראשון ללא סיכון.
- ג. יתכן ובאותם הימים הרגישות להשהיית חללים יזכר נוסף בשדה היתה פחותה מאשר בימינו, ולכן המצב הזה לא היה מוגדר כפיקוח נפש
- באור זה יש לראות את הדברים המובאים בילקוט שמעוני י"טו"ה רמז רכז (שהוא לעיל בדברי הרב גורן בפרק ב), ולפיהם לא נחס אלקים דרך ארץ פלישתים "כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם" יצוינו כי הדברים שכתב הרב אבידן בדרכי-חסד ט, ב, וכן י"ב, נכתבו לאחר מלחמת יום הכיפורים, וכפי שכתב סג המחבר במבוא: "לגד עינינו היה המצב שהיינו שרויים בו ביום הכיפורים" (עמ' יא).

ה. מלחמת שלום הגליל

1. רקע עובדתי

השלב הראשון של מלחמת שלום הגליל נסתיים, לאחר חמישה ימי לחימה, בהפסקת אש "חד צדדית" ביום שישי בשעה 12.00 בצהריים כ-800 מחללינו פונו ישירות למחנות החולים עוד במהלך המלחמה, אך נשאר מספר קטן יחסית של חללים בשטח - בעיקר ברק"מ פגוע - שנוקדו לפינוי מקצועי מיוחד. מחלקות הסריקה האוגדתיות פעלו, בזמן כלל, ביעילות. למעשה הן החלו לפעול במחצית השניה של שבוע הלחימה, והפסקת האש מצאה אותם בהיותם באמצע הפעילות בשטח.

ראוי לציין כי לא כל האוגדות הגיעו עם מחלקות הסריקה שלהן, ולא כל המחלקות שהגיעו היו מצוידות ע"פ התקן הנדרש. עובדות אלו פגעו במידה ניכרת ביעילות הפינוי. בגזרות ת"פ אוגדות אלו, היו מקרים לא מעטים בהם, עקב העדר מחלקת סריקה, התעכב פינוי החללים מהשטח ימים ארוכים מיותרים.

ברוב הגזרות בהם לא נשלמה מלאכת פינוי החללים, המשיכו מחלקות הסריקה במשימותיהן עד שקיעת החמה של יום שישי, כולל פרק הזמן שבין מועד הדלקת הנרות לשקיעת החמה. בפרק הזמן הזה התנהלה תקשורת אלחוטית בין רבנים צבאיים בדרגים עורפיים לבין יחידות פינוי החללים שפעלו בשטח. עם שקיעת החמה הופסקה פעילות יחידות הפינוי של הרבנות הצבאית, בהתאם לפקודת הרבצ"ר שהועברה במברק ליחידות על ידי הרב הפיקודי:

- א. כל חלל שיובא למקום איסוף חללים, כגון בתי חולים בו ישנה נציגות יק"פ, יקלט על ידם.
- ב. יחידות הרבנות הצבאית לא תצאנה לשטח בשבת.
- ג. חללים אשר נמצאים על ידי לוחמים דבר העלול להיות פגיעה מוראלית יפנו על ידי היחידות.

ראשוני החשמונאים". ניתן, לענ"ד, להתייחס לעדויות המובלעות בו כמסיח לפי תומו - לא כסמכות הלכתית, אלא כעדויות היסטוריות המסייעות להבנת האירועים המתוארים בו. תיאורים אלו יכולים לעורר שאלות ודיונים הלכתיים אשר צריכים להיות נידונים במסגרת הלכתית מוסמכת, אך הם לא מהווים מקור או סמכות עצמית לפסיקה הלכתית ישירה.

במשך ליל השבת עד שעות הבוקר נתקבלו במפקדות עורפיות ידיעות כלליות על חללים שטרם פונו מהשטח, והיו מספר מקרים של איבוד קור רוח ודרישת מפקדים ליציאה מיידית של רבנים ממפקדות עורפיות לביצוע של פינוי בשבת. מהר מאד התברר שלפחות 50% מהדיווחים הללו כללו נתונים על חללים שכבר פונו על ידי צוותי הפינוי של הרבנות בשעות שלפני כניסת בשבת, כשלמדווח, שראה את החללים בשעות הבוקר של יום שישי, לא היה שום מושג על פעילות צוותי הפינוי בהמשך היום. אף על פי כן³⁰ הדרישה בעורף לפינוי מידי היתה חריפה ולא נעדרת מאפיינים אחדים של פאניקה.

חשוב לציין כי חלק ניכר מהחללים שבאמת לא פונו לפני כניסת השבת, היה בר פינוי מוקדם יותר, אילו כל האוגדות היו מקפידות על הגעת מחלקות הסריקה ועל ציוותן וזיודן כנדרש.

למעשה, קיבלו על עצמם הרבנים הצבאיים **בדריג השדה** את האחריות להערכת המצב המבצעי, לשיקול הדעת ההלכתי האם הצורך בפינוי מוגדר כפיקוח נפש ודוחה שבת, ולקבלת ההחלטה האופרטיבית האם לחלל את השבת לצורך הפינוי. רבנים אלו פעלו אישית בהתאם להחלטתם. בחלק מן המקרים, בהם היתה הצדקה לפינוי בשבת, בוצע פינוי חלקי בשבת עד לדרג המפקדה הממונה; בחלק אחר של המקרים נמנעו מפינוי בשבת, עקב הערכת מצב שקבעה שאין הצדקה לפינוי בהול בשבת.

היו דרגים עורפיים, בהם נאלצו רבנים צבאיים בעלי ניסיון קרבי להרגיע בכירים מהם בדרגה, תוך הצגה משולבת של מקצועיות, רוגע וסמכותיות. במקביל הופעלו מכשירי קשר כדי להנחות את דרגי השדה להפעיל שיקול דעת הלכתי עצמאי על פי הערכת מצב אמינה של המתרחש בשטח, למרות הוראת רבצ"ר הגורפת. לאחר השבת התברר שהרבנים בשטח לא המתינו להנחייה זו, ופעלו מיידית בהתאם להערכת המצב המקומית ולשיקול הדעת ההלכתי, כפי שההלכה מחייבת בשאלות הנוגעות לחילול שבת ולפיקוח נפש.

2. סיכום הלכתי

השיקולים להתיר פינוי חללים בשבת במלחמת שלום הגליל דומים, באופן עקרוני, לשיקולים שהופעלו במלחמת יום הכיפורים. אמנם היה הבדל **במצב** בין שתי המלחמות: במלחמת יום הכיפורים פינוי החללים בשבת בוצע בימי הלחימה, לפני שלב הפסקת האש. בעוד שבמלחמת שלום הגליל, הפסקת האש החלה ביום שישי בצהריים, והשבת, בה התעוררה השאלה, חלה **לאחר** מועד הפסקת האש.

למרות הבדל זה, אנשי ההלכה שהיו בחזית דנו דין פיקוח נפש, והתירו במספר מקרים את הפינוי בשבת עקב הנתונים הברורים על הרופפות ואי היציבות של הפסקת

30. ניתוח הלקחים של שתי המלחמות - יום הכיפורים ושלום הגליל - מראה שרוב קציני צה"ל ניחנו בקור רוח ובכושר מנהיגות אמיתי, והדיווחים שנתקבלו מהם היו ברמה גבוהה של דיוק ואמינות. לעומת זאת, ניתן לסווג את מקרי ה"פאניקה" בנושא החללים לשלושה סוגים:

1. היו קציני מטה אחדים שהרגישו תסכול מסויים עקב חוסר ביטוי (כמעט מוחלט) של תפקידם בימי הלחימה הממשיים.
 2. היו מפקדים בודדים בעלי הרגשה (אמיתית או מדומה) כי לא ביצעו את משימותיהם כנדרש, ואשר היו נפגעים ביחידותיהם.
 3. היו קצינים בעלי רגישות נפשית מיוחדת לכל הקשור בנושא מוות וחללים.
- למרות האתיולוגיה השונה, התוצאה דומה ברוב המקרים: דיווחים מוגזמים, דרישות לפתרונות לא מציאותיים, ואף מעט היסטריה אישית בעת העברת הדיווח או הדרישה לפעולת פינוי.

האש. לנגד עיניהם עמד גם מצב הכוננות ללחימה מיידית של צה"ל, והאפשרות לחידוש המלחמה בכל רגע (כפי שקרה למעשה לאחר ימים ספורים).

שיקול דומה, מצינו בבריתא בעירובין מה, א:

בראשונה היו [הלוחמים השבים בשבת מפעולת הצלה] מניחין כלי זיינן בבית הסמוך לחומה. פעם אחת הכירו בהן אויבים ורדפו אחריהם. ונכנסו ליטול כלי זיינן, ונכנסו אויבים אחריהן. דחקו זה את זה, והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו אויבים. באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיינן ומסביר רבנו יהונתן בפירושו על הרי"ף שם, שמפני סיבה זו התירו להעביר ד' אמות **ברשות הרבים**, ולהכניס מרשות הרבים לרשות היחיד - "לפי שסכנת נפשות היא בדבר... שמא ירגישו בהם אויבים ויקחום, ולא יהיה להם להנצל כשיצורו על העיר."

הרי מבואר בתקנת חז"ל, שגם לאחר הפסקת אש, כשהיוצאים להציל חוזרים לבתיהם, החשש מפני חידוש המלחמה על ידי האויבים מתיר אפילו איסורי תורה, עקב הגדרת המצב כמצב של סכנת נפשות. לאור הערכת מצב דומה לגבי השבת שנכנסה שעות ספורות לאחר הפסקת האש, שוב לא היה הבדל עקרוני בין ההיתר לפינוי חללים בשבת במלחמת של"ג (במקום בו ניתן), לבין ההיתר לפינוי כזה במלחמת יום הכיפורים.

על אף שלפי האמור למעלה, הפסיקה ההלכתית מוגדרת היטב וברורה, הדברים לא היו ברורים לכל בזמן התרחשותם. זוהי תופעה ידועה לכל בעל נסיון, שבשעת מעשה לא תמיד ניתן להעריך נכון את רמת הסיכון האמיתי של המצב, כמו גם את השלכותיו ההלכתיות. אין פלא שלפעמים קשה להגיע למסקנה הלכתית נכונה בשעת מעשה.

הדים למבוכה כזו ניתן לראות בדיון לסקירת פעולות יק"פ צפון במבצע של"ג, שהתקיים כחודש אחרי פרוץ המלחמה (יג בתמוז תשמ"ב) בהשתתפות הרב הפיקודי, מפקד היק"פ, מפקדי יחידות המשנה וקציני המטה. בסיכומו יוחד סעיף נפרד (סעיף 12) לנושא פינוי החללים בשבת, ובו נכתב:

א. אין עדיין קביעה חד משמעית בדבר המותר והאסור בפינוי חללים ובטיפול בהם בשבת.

ב. ההוראה שפורסמה בהתאם להנחיות הרבצ"ר אינה חד משמעית, וגרמה לוויכוחים מיותרים אשר בנסיבות מסוימות כרוכות בחילול ה'.

ג. לקחים:

1. יש לקבוע סופית וחד משמעית את המותר והאסור בכל מקרה ובכל מצב בו נדרש צורך בטיפול בחללים בשבת.

2. לאחר קביעה סופית, יש לפרסם פקודת מטכ"ל או תזכיר אג"מ, ולהביאו לידיעת סגל הדת והיק"פים, ובעיקר לידיעת מפקדי צה"ל בכל הרמות.

אינני בטוח שיש להתייחס לסיכום יק"פ-צפון כתורה מסיני, אך אין ספק שהוא מביע לבטים וקשיים אמיתיים בהם התנסו רבנים ומפקדי יק"פ במבצע של"ג. הדרך הנכונה היא לא רק להפיק לקחים מאירועים שעברו, אלא גם להשתדל לעיין מראש בסוגיא, ולהתכונן לעתיד על ידי לימוד וניתוח מצבים אפשריים עוד בטרם אירעו.

אני מקווה שהדיון כאן יסייע מעט לגיבוש כללי הלכה ברורים בסוגיית פינוי החללים בשבת במצבים השונים. דומני שהוא עשוי לתרום תרומה מסויימת לא רק להבנת תהליכי הערכת המצב שקדמו לפסיקה ההלכתית במלחמה, אלא גם להכרת שיקולים הלכתיים שהנחו רבנים ופוסקי הלכה בדרגי השטח ובדרג המטה, במלחמת ההתשה, במלחמת יום-הכיפורים ובמלחמת שלום הגליל.

ז. פינוי חללים בזמן הפסקת אש יציבה

במבצע של"ג נקבע שמהעקרון (שמקורו בברייתא בעירובין, שם) שעל פיו החשש מחידוש האש ע"י האויב מוגדר כפיקוח נפש ומתיר גם איסורי תורה, יכול לנבוע היתר לפנות חללים מאזורי הלחימה גם בשבת שנכנסה בסמוך להפסקת האש. אולם יש להדגיש, שבמקרים אחרים, בהם קיימת הפסקת אש יציבה בגמר מלחמה בה "ניצחו ישראל את אומות העולם",³¹ ואין סכנה מיידית לחידוש האש, אזי לא נדון ולא נקבע במלחמת של"ג שום היתר לחלל שבת לצורך פינוי חללים, גם אם עלולה להיות פגיעה במוראל הלוחמים החונים בסמוך לידם.

אע"פ כן חובה לציין שהשאלה איננה כל כך פשוטה, וראוי לייחד לה דיון נפרד. בדיון כזה יש מקום לדון, בין היתר בגורמים הבאים:

- א. סברת המשנה בראש השנה (א,ו): "אם מעכב אתה את הרבים, נמצאת מכשילן לעתיד לבוא".
- ב. דברי הרמב"ם (הל' שבת ב,כג), מהם משמע שסברה זו מספיקה להתיר חילול שבת דאורייתא³² גם לגבי יוצאים להציל, ולא רק לגבי עדי החודש.
- ג. מחלוקת הפוסקים האחרונים³³ בסוגיא זו.
- ד. ההבדלים בין צבא מתנדבים לצבא סדיר.³⁴
- ה. ההבדלים בין פגיעה מוראלית לבין פגיעה נפשית.

31. לשון רב נחמן בר יצחק בעירובין שם.

32. ראה: הר"מ פיינשטיין, היוצאין להציל מתי מותרין לחזור למקומן, תחומין א עמ' 13-23 (נשנה באגרות-משה או"ח ח"ד סי' פ); הרש"ז אורבך, רופא שנקרא לחולה מסוכן אם מותר לחזור לביתו ע"י חילול שבת, מנחת-שלמה ח"א סי' ז-ח. ראה גם במאמרי "כל היוצאין להציל חוזרין למקומן?", אסיא לא-לב (ח,ג-ד) עמ' 12-21, ונשנה בספר אסיא ד, עמ' 60-71.

33. הר"מ פיינשטיין והרש"ז אורבך שם.

34. ראה מש"כ הר"א הלוי הרצוג, התורה והמדינה ה-ו, עמ' כו-כז, ונשנה בשו"ת היכל-יצחק או"ח סי' לב. אמנם יש לחלק בין חשש הכשלה לעתיד כתוצאה מעלבון, אכזבה או אי נוחות, שאז יתכן והחשש איננו קיים ביחידת צבא או משטרה, לבין חשש הכשלה לעתיד עקב פגיעה מוראלית או נפשית המשפיעה על יכולת התיפקוד, שאז אין להבדיל בין צבא מתנדבים לצבא סדיר.